

مریم احمدی شیروان | اسلام به عنوان دینی جامع و کامل، همواره بر اهمیت خدمت به همنوعان تأکید فراوانی داشته است. این خدمت، نه صرفاً یک عمل داوطلبانه، بلکه رکن اساسی نظام ارزشی اسلامی بوده و ریشه در تعالیم آسمانی و آموزه‌های اهل بیت(ع) دارد. در این عصر که با چالش‌های اقتصادی و معیشتی روبه‌رو هستیم، نقش خدمت و همدلی در انسجام اجتماعی و ارتقای رفاه عمومی بیش از پیش برجسته شده است. در این راستا، بازگشت به آموزه‌های دینی و ارزش‌های انسانی، راه‌گشای عبور از بحران و بازسازی اعتماد منزلزل در جامعه خواهد بود.

در گفت و گو با حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمدعابدی، عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی با هدف بازتعریف مفهوم خدمت در جامعه امروز و ارائه راهکارهایی برای تقویت روحیه خدمت‌رسانی و همدلی در میان شهروندان، ابعاد مختلف خدمت، معیارهای ارزشمندی آن، آداب خدمت‌رسانی و تأثیرات آن را مورد بررسی قرار داده‌ایم.

■ **خدمت، جوهر حیات اجتماعی در اندیشه اسلام**

دکتر عابدی در ابتدا با بیان اینکه فلسفه وجودی حکومت دینی و حاکمیت اسلامی، برقراری عدالت و خدمتگزاری به مردم،

به‌ویژه محرومان و نیازمندان است، می‌گوید: واگذاری و پذیرش مسئولیت‌ها در اسلام، در راستای استقرار و گسترش عدالت اجتماعی و خدمت‌رسانی به همنوعان در همه عرصه‌های اجتماعی است و مسئولیت در نگرش اسلامی بار امانتی سنگین برای افراد است که اگر نتوانند به شکل شایسته به مقصدش برسند و حقش را ادا کنند، سخت مورد بازخواست قرار خواهند گرفت. امیرالمؤمنین(ع) به یکی از کارگزارانش نوشت: «... إِنَّ عَمَلَكَ لَيْسَ لَكَ يَطْعَمَةٌ وَلَا تَرَبُّعٌ وَلَا كَيْفَ فِي عَيْتِكَ أَمَانَةٌ» همانا مسئولیت [و منصب] تو، طعمه و شکار نیست، بلکه بار امانتی در گردن تو است. هر چه مقام و جایگاه بالاتر و مهم‌تر، وظیفه خدمتگزاری بیشتر و سنگین‌تر. بر همین مبنا وظیفه پیامبران الهی در قبال مردم، بالاترین بود و خدمتشان شایان توجه‌تر. اوایی گرامی اسلام و پیشوایان دینی نیز این گونه بوده‌اند. زندگی آن بزرگواران مملو از خدمات شایسته به بشریت از زمان حضور تا همیشه تاریخ است و هر کدام در این میدان، صحنه‌هایی بس بزرگ و باشکوه از حماسه و ایثار خلق کرده‌اند. رهبران الهی نیز که مشروعبیت حاکمیت خویش را از کانال الهی دریافت کرده‌اند و بازوان اجراییشان و زنجیره‌ای که به آنان وابسته است همه و همه این گونه هستند.

بررسی ارزش و آثار خدمت‌رسانی به مردم در جامعه اسلامی در گفت‌وگو با کارشناس دینی

جامعه‌ای خدمتگزار و عادلانه را برای نسل‌های آینده رقم بزنیم

آن‌ها اخلاص است. ممکن است عملی در ظاهر خدمت محسوب شده و آثار و برکاتی داشته باشد اما نزدیک‌کننده انسان به خدا نبوده و در سرنانند انسان به کمال اثری نداشته باشد. چنین عملی از دیدگاه اسلام چندان ارزشی ندارد. بنابراین میزان ارزشمندی خدمتگزاری، به نیت و انگیزه بستگی دارد. هر چه انگیزه خالص‌تر باشد؛ عمل ارزشمندتر خواهد بود. کارهای با صبغه الهی ارزشمندتر، اثرگذارتر و ماندگارتر است. علاوه بر آن، سامان یافتن و نتیجه دادن کارها، گذشته از تلاش و اخلاص، به توکل انسان به خداوند بستگی دارد.

■ **خدمت به جامعه، بالاترین خصلت انسانی**

عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی یادآور می‌شود: نکته دیگر در خدمت به خلق این است انسان را غافل از خدای سبحان و مطیع شیطان نکند. سودرسانی به مردم، اگر با انگیزه الهی انجام گیرد، عبادت است؛ اما شرط است خدمتگزار برای عبودیت، انجام تکالیف شرعی و انس و خلوت با خدا بهترین ساعات شبانه‌روزش را اختصاص دهد و خدمت‌رسانی، او را از انجام فرایضش باز ندارد. باید همیشه در نظر داشت مردم عائله خدا هستند و خدا دوست داشتنی و عشق‌ورز بدنی است. کسی

ارزشمندی خدمت‌رسانی نیز اشاره کرده و توضیح می‌دهد: در پرتو خدمت‌رسانی، جامعه اسلامی بهره‌مند و برکات بر مسلمانان وارد شده و جامعه به نظم، امنیت، آرامش و رفاه می‌رسد. خدمتگزاران نیز اعتبار اجتماعی پیدا می‌کنند، مورد ستایش و تحسین مردم قرار می‌گیرند، حمایت و یاری مردم را به خود جلب می‌کنند، آوازه آنان بلند می‌شود و از رهاوردهای دیگر خدمت‌رسانی نیز در همین دنیا برخوردار می‌شوند. حضرت علی(ع) در این باره می‌فرماید: «مَنْ أَحْسَنَ إِلَى النَّاسِ حَسَنَتْ عَوَاقِبُهُ وَ سَهَّلَتْ لَهُ طُرُقُهُ» هر کس به مردم نیکی کند، عاقبتش نیکو می‌شود و کارهایش به آسانی انجام می‌گیرد. «كَثْرَةُ أَصْطِنَاعِ الْمُعْزُوفِ تَزِيدُ فِي الْغُمْرِ وَ تَنْشُرُ الذُّكْرَ» فراوانی کار نیک، عمر (نیکوکار) را زیاد و یاد و آوازه‌اش را منتشر می‌کند.

خدمت به مردم پاداش‌های اخروی فراوانی نیز به همراه دارد و در این زمینه روایات فراوانی وجود دارد. پاداش‌هایی از قبیل آموزش گناهان، ورود به بهشت، دریافت مدال و درجه بهشتی، ثبات قدم و ایمنی در قیامت، برخورداری از شفاعت و... بیانگر میزان ارزشمندی خدمتگزاری است. قرب الهی و هم‌وردی با اعمال عبادی نیز از دیگر برکات خدمت است. حجت‌الاسلام عابدی اضافه می‌کند: این خدمت‌رسانی ارزشمند آدابی دارد که مهم‌ترین

کاری پسندیده، عقلایی و تحسین‌برانگیز، همچنین کاری ماندگار و دارای اثری جاودان است. از قرآن کریم استفاده می‌شود آنچه به سود مردم باشد، جاودانی و آنچه سودمند نباشد، همانند کف روی آب از بین رفتنی است: «... فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَ أَما بَاقِيُ الَّذِي يَبْقَىٰ فَفِي الْأَرْضِ ذَلِكِ بُصْرُ وَ الْهُ الْأَمْثَالُ» (ع:۱۷) کف به کناری می‌افتد و نابود می‌شود، ولی آنچه به مردم سود می‌رساند [مثل آب یا فلز خالص] در زمین می‌ماند.

معیار دیگر ارزشمندی خدمت‌رسانی، حس نوع‌دوستی و غیرخواهی است. عواطف انسان‌دوستانه حکم می‌کند خدمت به همنوعان، به فریاد آنان رسیدن، رفع گرفتاری آنان و شاد کردنشان کاری بسیار پسندیده و اخلاقی است. سخن‌گهریار رسول اکرم(ص) نیز در همین راستاست که فرمود: مَنْ أَصْبَحَ لَا يَهْتَفُ بِأَمْرِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ مِنْهُمْ وَمَنْ سَمِعَ رَجُلًا يُنَادِي بِاللِّمْسَلِمِينَ فَلَمْ يَجِبْهُ فَلَيْسَ بِمُسْلِمٍ. کسی که در هر صبحگاهی به امور مسلمانان همت نگمارد و در اندیشه کارهای آنان نباشد از آن‌ها نیست و کسی که بشنود مردی فریاد می‌زند و کمک می‌طلبد و به او کمک نکند مسلمان نیست.

■ **خدامان مردم، آبرومندان آخرت**

این استاد حوزه و دانشگاه به معیارهای دیگر

■ **خدمت‌رسانی، ارزشی اخلاقی**

وی اضافه می‌کند: خدمت به بندگان خدا ارزشی اسلامی و اخلاقی است و آیات و روایات فراوانی در این خصوص وارد شده است. سیره عملی رسول اکرم(ص) و امامان معصوم(ع) نیز به‌خوبی گویای آن است و شاید عملی ارزشمندتر از خدمت به خلق در گفتار و سیره آن بزرگواران نبایم. پیامبر اکرم(ص) آن را در ردیف ایمان به خدا آورده و می‌فرماید: دو خصلت است که چیزی بالاتر از آن دو نیست، یکی ایمان به خدا و دیگری سودرساندن به بندگان خدا. حضرت علی(ع) نیز می‌فرماید: به همه مردم نیکی کن؛ چرا که ارزش هیچ عملی در پیشگاه خداوند سبحان با فضیلت کارهای نیک‌برابری نمی‌کند. بنابراین، از نظر ارزشی و حسن فعلی کمتر عملی به پای خدمت به مردم می‌رسد. از نظر حسن فاعلی نیز هر کس برای اجتماع و مردم سودمندتر باشد از بهترین مردم به حساب می‌آید. از رسول خدا(ص) پرسیدند: خداوند چه کسی را بیشتر دوست دارد؟ فرمود: کسی که برای دیگران سودمندتر باشد. امیرالمؤمنین(ع) می‌فرماید: أَفْضَلُ النَّاسِ أَنْفَعُهُمْ لِلنَّاسِ؛ بهترین مردم کسی است که برای مردم مفیدتر باشد.

دکتر عابدی به‌برخی از معیارهای ارزشمندی نیز اشاره کرده و یادآور می‌شود: خدمت‌رسانی ارزش ذاتی دارد و براساس بیان آیات و روایات، اصل خدمت‌رسانی

دیدگاه

رابطانه عامل نیک | می‌دانیم در آموزه‌های دین ما

ساده‌زیستی و پرهیز از دنیا هم ارزش و هم به عنوان موازینی برای حکمرانان توصیه شده است، اما این به معنی کنار گذاشتن فعالیت‌های اقتصادی و اصلاح امور معیشتی مردم نیست. اسلام با اصلاح بینش‌ها و روش‌ها در اقتصاد در پی تأمین امنیت و عدالت در زندگی همه مردم جامعه است و اقتصاد را مش و روشی برای اصلاح زندگی فردی و اجتماعی همه مردم جامعه می‌داند. در ادامه به برخی از شاخص‌های اقتصاد اسلامی با توجه و تمرکز بر سیره امام علی(ع) که در خدمت ارتقای زندگی اجتماعی مردم است، خواهیم پرداخت.

■ **مرز میان دوری از دنیا و طلب آن**

در آموزه‌های اسلام، از زمان هبوط حضرت آدم(ع) دنیا فرصتی برای اصلاح، رشد و رسیدن به آخرت است، به همین دلیل هرگز ترک دنیا به معنی کناره‌گیری از آن را در توصیه‌ها و متون دینی مشاهده نمی‌کنیم و آنچه مورد مذمت است دل‌بستگی به آن است. امام علی(ع) به عنوان خلیفه حکومت اسلامی یکی از ائمه اطهار(ع) بود که برای اصلاح این بینش در میان مردم بسیار تلاش کرد. ایشان پس از قبول حکومت در خطبه‌های متعددی به این موضوع پرداخته و از این انحراف در میان مسلمانان سخن گفته‌اند. حضرت در خطبه ۱۷۸ نهج‌البلاغه از فریبندگی دنیا و وعده‌های دروغینش به دنیاپرستان سخن می‌گویند. ایشان در بخش چهارم خطبه به مردم هشدار می‌دهند گناهان، سبب زوال نعمت‌ها می‌شود و هیچ ملتی گرفتار بدبختی نمی‌شود جز به علت گناهانشان و به همین دلیل، همگان را به بازنگری در اعمالشان دعوت می‌کنند تا از روش‌های ناپسند دست بردارند و با اصلاح سیره عملی خود سعادتمند شوند. از دیدگاه حضرت علی(ع) دنیا مذموم نیست و کسی را فریب نمی‌دهد بلکه دنیاپرستی انسان و دل به دنیا بستن و آن راه‌هدف قرار دادن و از آن عبرت نگرفتن مذموم است. حضرت امیر(ع) در کلامی در این باره می‌فرمایند: «به‌راستی دنیا تو را نغریفته، تو خود فریفته آن شده‌ای. دنیا هر چیز را که از آن عبرتی توان گرفت، برایت آشکار و از فواید عدالت آگاهت کرد. دنیا که تو را به دردمند شدن تن و تقصان نیرو وعده می‌دهد، صادق‌تر و وفادارتر از آن است که به تو دروغ گوید و با فریبت دهد... دنیا چه خوش‌سرابی است ولی برای کسی که بدان دل نبندد و چه دلپزیر جایی است ولی برای کسی که آن را وطن اصلی خویش نماند» (نهج‌البلاغه، خطبه ۱۲۹).

■ **سازوکار دین برای چرخش ثروت**

بزرگان دین ما با توصیه‌های خود و سیره رفتاریشان به

در اهمیت تلاش اقتصادی در اسلام که منتج به خدمت به خود و خلق است

روزی حلال؛ یار دین و دنیای مردم

درنگ همیشگی شماس‌ت و نعمت دنیا برایتان ماندنی است» (نهج‌البلاغه، خطبه ۱۱۲). براساس آموزه‌های قرآن می‌دانیم خداوند برای قرض نیکو، اجر کثیر، آمرزش گناهان، تشکر و رضایت الهی را وعده داده است. این به معنای آن است مردم علاوه بر کار و تلاش برای رونق باید در اندیشه کسب روزی حلال و دوری از ربا باشند و هم‌زمان خیر رساندن به دیگران، انفاق و قرض‌الحسنه را نیز در نظر بگیرند.

■ **تلاش برای رفع نیازها عبادت است**

اسلام کار و تلاش را مانند عبادت در راه خدا می‌داند و ائمه اطهار(ع) با عملشان این امر را تأیید کرده‌اند. در سیره بزرگان دینی ما همواره تلاش برای معاش ائمه اطهار(ع) ذکر شده است. به‌طور مثال امام باقر(ع) در پاسخ افرادی مانند محمد بن منکدر که کار کردن ایشان را مخالف با زهد و نوعی دنیا دوستی می‌دانستند، فرموده‌اند: «هرگاه مرگ به سراغم بیاید و من در حال کشاورزی باشم، درواقع مرگ در حالی مرا فراگرفته که در مسیر بندگی و عبادت الهی بوده‌ام. انگیزه من از کار و کوشش، این است که خود و خانواده‌ام را از تو و دیگران بی‌نیاز کنم...» (المحجّۃ

که می‌خواهد از طریق سودرسانی به عائله خدا به معشوقش برسد، باید دلش را از هرگونه کینه و دشمنی با مردم تهی و در عوض آن را سرشار از محبت به آنان کند. این ادب در روایتی قدسی، در بیان خداوند چنین آمده است: «الْخَلْقُ عِيَالِي، فَأَحِبَّهُمْ إِلَىٰ أَنْفُسِهِمْ بِهِمْ وَ أَسْعَاهُمْ فِي خَوَائِجِهِمْ» مردم عائله و جیره‌خواران من هستند، محبوب‌ترین آن‌ها نزد من کسی است که به عائله‌ام مهربان‌تر و در برآوردن نیازمندی‌هایشان کوشا‌تر باشد.

وی ادامه می‌دهد: عدل و انصاف با مردم؛ ارتباط مستقیم با مردم و حضور در میان آنان و شنیدن درد دل‌هایشان و نیز نشودن گرهی از کار آن‌ها دارد. این‌کار باید با تواضع، گشاده‌رویی، فروتنی، اخلاق کریمانه و نرم‌خویی همراه باشد تا آن‌ها را به زندگی امیدوار کند. خدمت‌رسانی علاوه بر اینکه عملی نیکو و ارزشمند است، آثار تربیتی بسیاری نیز دارد. خدمت به دیگران سبب پرورش فضائل اخلاقی مانند ایثار، فداکاری، عدالت، صداقت، احترام به دیگران و همچنین تقویت انسجام اجتماعی و کاهش تعارضات در جامعه می‌شود. وقتی افراد به یکدیگر کمک کرده و همکاری می‌کنند؛ احساس تعلق و همبستگی کرده و در نتیجه، جامعه‌ای سالم‌تر، پایدارتر و عادلانه‌تر شکل می‌گیرد. خدمت‌رسانی موجب تقویت روحیه همبستگی و اتحاد در جامعه شده و به رفع مشکلات و چالش‌های اجتماعی کمک می‌کند.

■ **خدمت به منشأ خیر**

دکتر عابدی در پایان تصریح می‌کند: در جامعه امروز با چالش‌های متعددی روبه‌رو هستیم که نیازمند تلاش و همدلی همه افراد جامعه است. خدمت‌رسانی می‌تواند راه‌گشای عبور از این بحران‌ها و بازسازی اعتماد منزلزل در جامعه باشد. برای مثال با توجه به وضعیت اقتصادی کنونی، خدمت‌رسانی به نیازمندان و آسیب‌پذیران از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. سازمان‌های مردم‌نهاد و نهادهای خیریه، نقش مهمی در ارائه خدمات به این افراد ایفا می‌کنند و باید از این سازمان‌ها حمایت شود. همچنین، مسئولان نیز باید در ارائه خدمات به مردم، شفافیت و پاسخ‌گویی را رعایت کرده و از فساد اداری جلوگیری کنند. با توجه به اهمیت خدمت‌رسانی در اسلام، باید فرهنگ‌سازی و آموزش ارزش‌های اخلاقی و دینی به کودکان و نوجوانان را تقویت کرد. آموزش خدمت به دیگران در این سنین می‌تواند به پرورش نسل مسئولیت‌پذیر و خدمتگزار کمک کند. در نهایت باید در نظر داشت خدمت به دیگران نه تنها یک وظیفه دینی، بلکه یک ضرورت اجتماعی است. با تکیه بر آموزه‌های دینی و ارزش‌های انسانی می‌توانیم جامعه‌ای خدمتگزار و عادلانه را برای نسل‌های آینده رقم بزنیم.

ای ابا سیار! آیا می‌دانی هرکسی ملک خود را بفروشد مال او از بین خواهد رفت. عرض کردم: فدایت شوم، من آن را به قیمت خوبی می‌فروشم و زمین بزرگ‌تری می‌خرم. امام فرمودند: در این صورت اشکالی ندارد! (الکافی، ج ۵، ص ۹۲). آن حضرت می‌فرمود: از نزدیک‌ترین یاران پیامبر(ص) که شما آن‌ها را به فضل، زهد و تقوا می‌شناسید، سلمان و ابوذر هستند. شیوه سلمان چنین بود که هرگاه سهمیه سالانه‌اش را از بیت‌المال دریافت می‌کرد، مخارج یک سالش را ذخیره می‌کرد تا زمانی که در سال آینده نوبت سهمیه‌اش برسد. به او اعتراض کردند تو با این همه زهد و تقوا در فکر ذخیره آینده‌ات هستی! شاید امروز و فردا مرگ تو برسد. سلمان در جواب می‌فرمود: شما چرا به مردن فکر می‌کنید و به باقی ماندن نمی‌اندیشید؟ ای انسان‌های جاهل! شما از این نکته غفلت می‌کنید که نفس انسان اگر به مقدار کافی وسیله زندگی نداشته باشد، در اطاعت حق‌کندی و کوتاهی می‌کند و نشاط و نیروی خود را در حق از دست می‌دهد؛ ولی همین قدر که به اندازه نیازش وسیله و مال دنیا فراهم شد با اطمینان و آرامش بیشتری به اطاعت حق می‌پردازد (وسائل‌الشیعه، ج ۱۷، ص ۳۳۵).

■ **توانمندسازی در راستای کسب معاش**

در دوران حکومت امیرالمؤمنین(ع) افرادی که از نظر مالی وضعیت مناسبی نداشتند و همچنین کسانی که در سطح متوسط یا ضعیف قرار می‌گرفتند، از بیت‌المال سهمی برابر دریافت می‌کردند؛ چراکه اصل عدالت اقتضا می‌کرد حقوق عمومی به‌صورت مساوی توزیع شود. با این حال، آن دسته از افرادی که در شرایط ضعیف‌تر و با محرومیت بیشتری مواجه بودند، از کمک‌ها و حمایت‌های ویژه‌تری برخوردار می‌شدند. این امر در کنار تلاش و دوری از کاهلی کارگشاست. در این خصوص در سیره نبوی و علوی آمده است اگر پیامبر اکرم(ص) با فردی فقیر مواجه می‌شدند که واقعاً عاجز، ناتوان و فاقد توانایی انجام کار بود، از او حمایت می‌کردند؛ اما اگر با افرادی روبه‌رو می‌شدند که توان انجام کار را داشتند ولی ابزار، سرمایه یا وسیله لازم را در اختیار نداشتند و این احتمال وجود داشت که کمک‌های بلاعوض به تنبلی و بی‌تحریکی آنان منجر شود، شیوه برخورد متفاوت بود. ایشان به این افراد ابزار کار داده یا مبلغی در اختیارشان قرار می‌دادند و تأکید می‌کردند تا تهیه ابزار و وارد عرصه کار و تلاش شوند. حتی از آنان می‌خواستند بعداً مبلغ دریافتی را بازگردانند. این تأکید، نشان‌دهنده آن است کمک‌ها با هدف توانمندسازی و خروج افراد از چرخه فقر صورت می‌گرفته، نه ایجاد وابستگی دائمی.